

НАПРЯМ 12. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-81>

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ВИНИКНЕННЯ ПРИНЦИПІВ РІВНОСТІ ТА ГІДНОСТІ ЛЮДИНИ

Бурдоносова М. А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного та адміністративного права
Державного університету інфраструктури та технологій
м. Київ, Україна*

Проблема таких складних та багатогранних феноменів, як принципи рівності та гідності людини споконвіків привертала увагу філософів та правознавців. Проте їх змістовне наповнення істотно відрізнялось у різних історичних та соціокультурних контекстах.

Принципи рівності та гідності людини виражають рівень гуманістичного розвитку автономної людини як родової істоти, втілюють всі найкращі ціннісні здобутки людства [1, с. 13]. Сьогодні ж ці питання досить актуальні через кардинальні зміни сучасного соціуму, зокрема українського.

Інформаційна епоха принесла людству нові, раніше не відомі, види діяльності, нові професії, безліч способів отримання та збереження даних, швидкий обмін інформацією, альтернативні способи фінансових операції (криптовалюти, технологію блокчейн, тощо). Все це ставить питання про необхідність здійснення такої діяльності з дотриманням принципів рівності та людської гідності в рамках правових норм.

Вартим уваги є вивчення західноєвропейських та американських поглядів на цю тематику із аналізом їх підходів до рівності та гідності особи, оскільки за часи існування Радянського Союзу сприйняття людської гідності порівняно, наприклад, з європейським баченням було суттєво викривлене. Таким воно, здебільшого, залишається і сьогодні. Як наслідок – проблема розуміння людської гідності майже не вивчена вітчизняними науковцями, тому є цариною для дослідження [2, с. 47].

Враховуючи, що класична потрійна конструкція прав людини «свобода – рівність – справедливість», має західне походження, подальший аналіз слід проводити з урахуванням принципу правового поліцентризму. Він є відображенням неуніверсальності права і дає

підстави говорити про особливості розуміння права певної цивілізації. Правовий поліцентризм спричиняє необхідність урахування природи права, що розглядається як соціокультурний феномен, зміст якого відрізняється в кожній із культур (цивілізацій) і має амбівалентну природу [3, с. 32].

Досліджуючи виникнення принципів права, необхідно підкреслити ту особливу роль, яку відіграє в їх створенні мораль. Моральні норми орієнтовані на такі категорії, як добро, честь, совість, справедливість, гідність, які, в свою чергу, виступають критеріями оцінки поведінки людей в усіх сферах їх діяльності.

Право та моральні настанови протягом століть були взаємозалежні та взаємопов'язані. Перші уявлення про справедливість сформувалися ще в первісному суспільстві, однак ця справедливість стосувалася лише членів роду (племені, селища) і на інші племена не поширювалася. Основою тогочасних уявлень про справедливе покарання був принцип таліону (від лат. talis – такий самий; рівним за рівне: «око за око, зуб за зуб»), що передбачав рівноцінну відплату, заподіяння порушнику того самого, що він спричинив потерпілому. З розвитком цивілізації, на заміну принципу таліону прийшов принцип еквівалентності покарання: штраф, конфіскація майна, обмеження в правах (особливо розвинулось в Стародавньому Римі, про що буде йтися далі) [4, с. 5].

Первіснообщинне суспільство проводило чітке розмежування цінності своїх співродичей (навіть самих слабких та недосвідчених) та чужинців, які вважався скоріше ворогами, негідними поваги, поки не доведуть протилежне. Бачимо навіть певні паралелі із сучасними державами, які зазвичай надають більше привілеїв власним громадянам ніж іноземцям. Це проявляється у наданні більш широкого кола суб'єктивних юридичних прав своїм громадянам, при цьому вони мають і більший обсяг конституційних обов'язків у своїй державі. Для іноземців завжди залишається можливість набуття громадянства чи підданства після проведення низки юридичних процедур (отримання міграційних дозволів, безперервного проживання на законних підставах протягом певного часу, складання іспитів на знання мови, історії країни і т.д.).

Перша згадка про справедливість у праві, що дійшла до наших часів – відноситься до XVIII ст. до н.е. і міститься в тексті стародавнього джерела права Законах Хаммурапі, в якості одного з мотивів їх прийняття: «...щоб засяяла справедливість в країні, щоб знищити злочинців, щоб сильніший не пригнічував слабшого...». Аристотель розрізняв два підходи до справедливого: «справедливе як веління закону» та «справедливе стосовно іншої особи – як рівність» [3, с. 31].

Із переходом до рабовласницького суспільства уявлення про рівність та гідність радикально змінились. Ці характеристики особистості стали визначати за її зовнішніми якостями: суспільним становищем, походженням предків, сферою діяльності. Геракліт, осмислюючи ставлення до найвищих людських чеснот, зазначив, що основною якістю людини є її внутрішня здатність до мислення, пізнання і морального відродження. Мислення він вважав великою гідністю, а мудрість вбачав у правдивих висловлюваннях, здійснених відповідно до людської природи. Гідні людські взаємини, на його думку, це такі, що позбавлені погорди і зверхності. Виражаючи обурення співвітчизникам, які втратили людську честь і гідність, Геракліт закликав: «Та не залишить вас багатство, ефесці, щоб ви соромились своєї підлості». Він наголошував, що учитель є честю нації, його обирає сам Бог. У народу, який не поважає педагогів, відсутнє гідне виховання покоління [5].

В римському праві отримало розвиток регулювання громадянської честі, яке було складовою цивільної правоздатності та дієздатності. Особи, які з різних причин знеславилися, піддавалися громадянському збездеченню, а отже, і обмеженню в правах [6, с. 70]. Обмеження честі відбувалось у таких формах: ганьба, ненадійність, та аморальність.

Зазначені обмеження честі могли бути довічними чи тимчасовими. Відновлення реалізовувалось або тим самим органом, який наклав безчестя, або рішенням верховної влади від імені римського народу. Можна припустити, що це були «зародки» сучасного розуміння «поновлення в правах» або «відновлення порушених прав», з тією суттєвою відмінністю, що сьогодні честь та гідність людини не може бути обмежена чи применшена з боку жодних державних органів, осіб, установ, підприємств, організацій, оскільки як визначає ст. 21 Конституції України: «Всі люди є вільні та рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» [7].

Епоха Відродження принесла зміну ракурсу підходів до рівності та гідності людини. Намагаючись подолати релігійні та станові обмеження, тогочасні мислителі приділяли значну увагу ствердженню цінності особи як такої, визнанню гідності та автономії кожної людини. Формувалось розуміння, що людина може виявити власну цінність мистецтвами, завоюваннями й відкриттями, вона повинна утверджувати свою гідність у добродесній практиці, любові, повноцінному переживанні життя. Людина має вести такий спосіб життя, щоб бути «задоволеною самою собою, цінованою іншими й корисною багатьом». Таке розуміння гідності зберігає свою

значущість і в наш час, а отже, може слугувати дороговказом до вирішення як особистісних, так і соціальних проблем.

Література:

1. Гришук О. В. Людська гідність у праві: філософський аспект : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права». Харків, 2008. 36 с.
2. Дучак Б. Л. Людська гідність у праві. *Наукові записки НАУКМА. Юридичні науки*. Том 200, 2017. С. 47–48.
3. Бурдоносова М. А. Теоретико-правові аспекти принципу рівності. Theoretical and legal aspects of the principle of equality. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4, 2021. С. 31–34.
4. Бурдоносова М. А. Генеза справедливості як основоположного принципу права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 2. С. 3–6.
5. Васянович Г. П. Педагогічна етика. Київ : Академвидав «Альма-матер», 2011. 248 с.
6. Калюжний Р. А. Римське приватне право : [підруч. для вищ. навч. закл.] / Р. А. Калюжний, В. М. Вовк. Київ, «МП Леся», 2014. 240 с.
7. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 23.01.2023).